

**LIBRIS**

We know  
books

**Romulus Rusan**

**O călătorie  
spre marea interioară**

**3**

Colecția *Distingue*

*Spandugino*

Acest volum din colecția „*Distinguo*“  
 a Editurii Spandugino, București, România,  
 a fost tipărit pe hârtie biblia la Crescento Grup, România,  
 în ziua de treizeci octombrie a anului două mii nouăsprezece.

## Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

**Rusan, Romulus**

**O călătorie spre marea interioară** / Romulus Rusan. - București :

Editura Spandugino, 2019

3 vol.

ISBN 978-606-8944-32-6

**Vol. 3.** - 2019. - ISBN 978-606-8944-35-7

821.135.1

Prima ediție a cărții *O călătorie spre marea interioară*  
 a fost publicată la Editura Cartea Românească (1985–1990).

Copyright © Spandugino, 2019

Toate drepturile rezervate Editurii Spandugino.

Adresa: Strada Docenților, nr. 18, sector 1, București

Comenzi telefonice: 0040 737 730 703

[office@edituraspandugino.ro](mailto:office@edituraspandugino.ro)

[www.edituraspandugino.ro](http://www.edituraspandugino.ro)

## CUPRINS

|                                                |     |
|------------------------------------------------|-----|
| I. Între Sisif și Procust.....                 | 9   |
| II. Uitarea transformată în supraviețuire..... | 24  |
| III. Timpul ce se credea pierdut.....          | 34  |
| IV. Un alt ev mediu și urmările lui.....       | 52  |
| V. Despre copilăria privirii.....              | 67  |
| VI. O întâmplare neplanificată.....            | 83  |
| VII. Atletism sub egida divinității.....       | 98  |
| VIII. Un templu aproape de cer.....            | 112 |
| IX. Marea cea verde și marea cea galbenă.....  | 123 |
| X. Cotizații la bursa efemerului.....          | 136 |
| XI. Pâine, apă, piețe, vitrine.....            | 153 |
| XII. Despre hoteluri și somn.....              | 164 |
| XIII. Un muzeu-metropolă.....                  | 176 |
| XIV. Jurnal mărunt.....                        | 188 |
| XV. Pe îndelete și în viteză.....              | 204 |
| XVI. Valoarea postumă a obiectelor.....        | 219 |
| XVII. Trei feluri de a simți lumea.....        | 233 |
| XVIII. O societate la patruzeci de grade.....  | 248 |
| XIX. O societate pentru lumea de apoi.....     | 267 |
| XX. Inventarul vieții pământene.....           | 279 |

|                                                                  |     |
|------------------------------------------------------------------|-----|
| XXI. Bazar, ghetou, muzeu, expoziție,<br>iarmaroc, carnaval..... | 295 |
| XXII. O fereastră spre restul lumii.....                         | 309 |
| XXIII. Un cazan de topit visele.....                             | 322 |
| XXIV. În caliciul florii de lotus.....                           | 336 |
| XXV. Felahul dintre cer și pământ.....                           | 346 |
| XXVI. Trei nume pentru un oraș.....                              | 359 |
| XXVII. Fluviul devenit zeu.....                                  | 379 |
| XXVIII. Știința trecerii timpului.....                           | 393 |
| XXIX. Posteritate pe cont propriu.....                           | 404 |
| XXX. Palate și cetăți funerare.....                              | 419 |
| XXXI. Cea mai mare înmormântare din istorie.....                 | 431 |
| XXXII. Un echivoc monumental.....                                | 441 |
| XXXIII. Momentul adevărului.....                                 | 453 |
| XXXIV. Debarcadere pentru zei.....                               | 460 |
| XXXV. Meditații într-o etuvă.....                                | 479 |
| XXXVI. Eternitate și nisip.....                                  | 492 |

## I Între Sisif și Procust

Ca să ajungi în Pelopones venind de la Atena trebuie să parcurgi cei nouăzeci de kilometri de șosea care ocolesc golful Saronic pe cornișa râpoasă dintre munte și mare. Pornim, așadar, spre Dafni, ajungem la Eleusis, străbatem o porțiune urâtă, industrială, intersectându-ne cu plaforme, cisterne, camioane de minereu și – înainte de a ajunge la Megara – ne oprim într-un refugiu al șoselei să contemplăm idilicul peisaj ce pendulează în vâlureala mărunță a apei: o puzderie de insule aburesc sub razele soarelui adolescent, matinal, ca niște delfini împietriți în poziții neverosimile. Scoatem harta și încercăm să ne orientăm: pe câteva, mai mici, nu reușim să le identificăm, căci în Grecia o insulă nu-i neapărat demnă să fie trecută pe hartă, dacă nu are un nume sonor sau o anume suprafață. Dar două dintre ele sunt celebre: cea neagră, depărtată, este Egina, vechea rivală și sclavă a Atenei, iar cea verde, din imediata apropiere, nu-i alta decât Salamina, gazda marii bătălii navale în care grecii, uniți ca de puține ori în istoria lor, au nimicit flota lui Xerxes, scăpând de sâcâitoare atacuri persane.

Abia pe hartă îți poți da seama cât de complicată și pitorească este geografia locului. Egina seamănă cu o minge rătăcită în mijlocul golfului, în timp ce Salamina pare o bucată de pământ mușcată din coapsa lui, cam în apropiere de Eleusis, și scuipată apoi, puțin mai departe, atât cât să fie o insulă. Dar golful însuși este foarte aproximativ, căci nu s-ar numi așa, și ar fi o adevărată mare, dacă din senin, începând cam din punctul unde ne aflăm, nu s-ar isca, de-a curmezișul, o limbă de pământ, împiedicând Egeea să-și unească apele cu cele venind din vest, ale Adriaticii, transformate la rândul lor într-un golf, încă și mai prelung, Golful Corintic. Felul cum limba, sau pragul, sau zaua, sau zăvorul acesta de pământ face joncțiunea cu pământurile din sud evocă un covoraș îngust, pe care geologia însăși l-ar fi pus la picioarele călătorilor, invitându-i astfel la mersul pe uscat, cu prețul separării mărilor și al întreruperii drumului liber al corăbiilor. Pe acest istm îngust s-au rostogolit orbește spre miazăzi toate cohortele de năvălitori și pustiitori ai țării, pentru ca, observând că-i vorba de o fundătură, să se întoarcă tot pe aici, spre nord, și să o apuce în alte direcții; după cum, evident, același istm i-a obligat pe navigatori la ocoluri de sute de kilometri, când punctul lor de destinație ar fi fost doar la o aruncătură de băț.

Orașul – norocos și blestemat – născut la joncțiunea dramatică menghine s-a numit Corint, iar pământul,

fundul de sac inaugurat de el, este Peloponesul. Un mic continent, o mare insulă (sau peninsulă, dacă vrem să fim corecți), un cap de pod pe care civilizația mării interioare și l-a ales ca să facă încă un pas spre Europa, după ce pe primul îl pusese în Creta. În imediata continuare a revelației minoice, în noaptea preistoriei, cetățile Peloponesului au fost, câteva secole, vetrele vieții primordiale, pentru ca, imediat ce sorii istoriei s-au aprins și s-au mutat mai spre adâncul continentului, să dispară, să se ruineze și să supraviețuiască, timp de milenii, doar ca niște anoste tăruguri de provincie.

Soarta, în continuare ambiguă, a Peloponesului (este el o insulă aparte sau doar o anexă, o prelungire a Greciei? este el un precursor sau doar un epigon decăzut al acesteia?) i-a adus de-a lungul istoriei multe complexe și suferințe, și totul din cauza geografiei bizare. O geografie pe care nu suntem în drept să o discutăm, pentru că ea s-a transformat demult într-o istorie fără de care noi înșine am fi fost alții. Dar o geografie care, ca în atâtea locuri și împrejurări ale Greciei, a jucat un rol esențial. Acest nod de piatră vântată, înconjurat de câmpii roșii ca focul, a fost un magnet pentru oricine trecea și zărea din goana calului ispititorul istm al Corintului, dar totodată s-a transformat în capcană pentru cei care-și închipuiau că vor găsi aici totul de-a gata, sau că vor ajunge de aici mai departe, în alte paradisuri.

Unii totuși au rămas și au schimbat istoria. În timp ce aheii micenieni trăiau în apogeul civilizației lor (nu atât de luminoasă pe cât s-ar crede), dinspre ținuturile de miazănoapte au năvălit peste ei triburile dorienilor, populație primitivă și insistentă care a silit pe cei mai întreprinzători să-și părăsească cetățile și să se disperseze în toată Mediterana, mai ales pe coastele Anatoliei, unde au fondat centrele civilizației ioniene. Și, ciudat, pe măsură ce la Milet și Efes avea loc această renaștere, peste tărâmurile Greciei, și mai ales peste ale Peloponesului, se lăsa întunericul. O perioadă de două secole, numită de unii istorici evul mediu grecesc, ne-a rămas complet lipsită de știri, măcinată probabil de sinteza cu acești oaspeți noi, inferiori ca nivel intelectual, superiori doar prin vitalitate și prin știința de a subjuga. În cele din urmă, când întunericul se risipea și la Atena se pregătea să vină veacul de aur, aici, în Pelopones, apărea cetatea Spartei, cu militărosul și disciplinatul ei regim, capabil să țină prin forța brută cum-păna inteligenței proprii. Era momentul de fericită conjuncție când, în fața presiunilor din afară, grecii reușeau pentru prima dată să se unească, alungându-i pe perși. Era momentul Salaminei, al Termopilelor, al Plateii, momentul războiului de independență; moment trecător, din păcate, pentru că efectele lui n-aveau să supraviețuiască unei jumătăți de secol. Dihonia care a urmat euforiei, certurile iscate de ambiția întâietății au dus la un adevărat război de

secesiune: el s-a numit Războiul Peloponesiac și a pornit, din păcate, tot de aici; a durat douăzeci și șapte de ani și a provocat completa dezagregare a posibilei federații grecești. Din decadența nu numai a Atenei învinse, dar și a Spartei învingătoare aveau să izvorască două milenii de înjosire și dispersare: ocupația macedoneană, apoi cea romană, apoi migrațiile de tot felul, pe fond bizantin, și, în sfârșit, ocupația turcească...

Peloponesul a fost, între pământurile Greciei, cel mai lovit de aceste năvăliri, căci, fiind atât de departe, atât de excentric așezat, atât de izolat de lume prin istmul Corintului, a resimțit șocurile mai puternic și ele au durat mai mult. Chiar și azi, după un secol și jumătate de independență, dezvoltarea lui a rămas mult diferită de a restului țării. Mai sărac, mai conservator, mai puțin cultural, Peloponesul n-are industrii, trăiește din agricultură și, în ultimul timp, din turism; este un fel de cenușăreasă. Însă aici se găsesc toate straturile istorice ale Greciei, ba chiar – față de Grecia continentală – unul în plus: acela micenian. Micenian, dorian, spartan, venețian, cruciat, otoman și, în sfârșit, liber, grecesc, Peloponesul face corp comun cu Grecia, căreia îi este devotat, chiar dacă uneori cu aere de superioritate, și care-l privește la rându-i de sus, ca pe un întârziat ecou al modernității ei. Dacă-i adevărat că istoria unei țări se compune, adesea, din mai multe istorii succesive și neasemănătoare, un lucru pare sigur: că pen-

tru Grecia (atât de divergentă în timp, ajungând să semene de la o perioadă la alta cu mereu altă provincie a ei, așa cum un copac împrumută de la inelele trunchiului mereu alt aspect, de la o vârstă la alta), Peloponesul reprezintă miezul, cel care conservă fibrele mai vechi, esențiale, și care, oricât s-ar primeni scoarța, se va reproduce mereu în caracterele speciei.

Aici, pe porțiunea dintre Atena și Megara, bântuia Procust. Tâlhar la drumul mare, dar și sadic inveterat, el își aducea victimele la numitorul comun al patului său dogmatic, fie alungindu-le șira spinării până ajungeau la o talie convenabilă, fie scurtându-le de picioare, pentru a nu ieși din comun. Această primă standardizare din istorie se datora oare unei vocații a ordinii sau pur și simplu cruzimii? Sau ea anunța, astfel, trecătorului o lume chinuită de dualități și contradicții, cum era Peloponesul, și necesitatea stăpânirii ei?

Megara nu-i azi mai mult decât un târgușor adormit, deși trecutul său îndepărtat este plin de bravuri. Printre ele, chiar faptul de a fi existat în preajma unei cetăți ca Atena, care nu suporta cu plăcere vecinătatea meritului. Dar Megara a fondat o colonie care avea să joace un rol special în istoria omenirii: Bizanțul. Te apucă un fel de amețelă la gândul acelor câțiva pescari megarieni care au acostat în Bosforul pustiu și clătinat de ape, închipuin-

du-și doar că au dat de un loc mai bun de pescuit. Istoria are uneori plăcerea marilor înscenări, dar asta nu împiedică umila cetate-mamă să picotească sub soarele verii, ca o băbuță care nu și-a mai văzut de mult fiul devenit mare personalitate.

Șoseaua, din ce în ce mai colorată și aventuroasă, planând pe lungi porțiuni între cer și pământ, strecurându-se printre vii și livezi de fistic, lunecând pe sub platani kaki și salcâmi violeți, ne depune în cele din urmă în Corint. În Corint? Acesta-i Corintul? Ni se înfățișează un orașel cam prea modern, cu blocuri nu prea inspirate, cu scuaruri – standardizate și ele – pline de trandafiri, cu o faleză pustie și trecători de aspect provincial. Avem nevoie de o jumătate de oră – în care ne exersăm în fel și chip accentul și recurgem chiar la caligrafierea pe o bucată de hârtie a numelor proprii – ca să aflăm unde suntem acum și unde se află în realitate locul dorit. Pe scurt, întrebând unde e „Korintos” (pronunțat când cu accentul pe prima silabă, când pe a doua, când pe a treia), ni se răspundea că tocmai aici, și degetul arăta cu încăpățănare asfaltul, ca și cum n-ar fi existat pe lume decât acest oraș de beton. Abia o chioșcăriță deșteaptă, căreia îi și cumpărăm ca răsplată o fiolă de neofalină, ne lămurește, făcând precizarea de rigoare: „Depinde ce fel de Corint căutați: Arheo-Korinthos este în direcția asta, la cinci kilometri, urmăriți însă indicațiile pentru Palea-Korinthos, așa se numește

satul învecinat: cât privește Akro-Korinthos, dată-!” – și ne arată un munte masiv, care se zărește chiar peste șirul de blocuri. În rest, am dedus că mai există undeva și un Néa-Korinthos, pe lângă care (sau prin care) trecusem fără să știm. În rezumat deci, patru sau cinci Corinturi, dar niciunul din ele reprezentând măcar de departe ceea ce ne închipuiam.

O învățătură trebuie reținută din ceea ce ne oferă locurile arheologice pe care ne încăpățânăm să le epuizăm: nu tot ce a rămas pentru noi a fost important pentru contemporani și nu tot ce a fost important pentru contemporani a rămas pentru noi; nu tot ce „sună bine” este frumos și nu tot ce „arată bine” are un nume. Deplasându-ne la fața locului, constatăm că Arhea-Corintul este un câmp infinit de pietre, o uriașă întindere de ruine, în marginea căreia trebuie să insiști cu harta în mână pentru a desluși ceva. Templul lui Apollo mai prezintă doar câteva coloane, bazilica este o simplă fundație, din agora este de reținut doar *bema* (tribuna) de la care apostolul Pavel le-a vorbit corintenilor, certându-i pentru păcatele lor, devenite astfel proverbiale, odeonul este o scobitură înformă, teatrul, singur, este mai bine conservat, cu gradenele de piatră aproape intacte. Muzeul – finanțat de o „Mrs. Small”, în memoria tatălui ei „care a fost un mare iubitor al Greciei” – are câteva mozaicuri notabile, vase bizantine (unul din ele părând Picasso veritabil!), busturi de împă-

rați romani, frumoși și intelectuali (Hadrian, Caracalla), două extraordinare statui de prizonieri frigieni, iar în curte torsuri superbe, femeiești. Căldura este absolut sufocantă, văd dublu și am frisoane, cred că m-am insolat, trebuie să alerg la mașină, să iau un șal, să-l transform în turban și, abia astfel mascat, pot continua expediția. Obsesia care pare să copleșească vechiul Corint sunt fântânile; am numărat vreo patru (dar niciuna nu mai are apă, ultima a funcționat până la sfârșitul secolului trecut), cred că, bântuită de spectrul asediilor, cetatea acumula surse portabile, pe care le stoca în mari rezervoare. Unul din aceste rezervoare deservea un oracol și necruțătorii arheologi au depistat, după douăzeci și cinci de secole, conducta falsă prin care un preot trișor se strecura la fața locului și făcea profeții credulilor!

Până la Acro-Corint mai trebuie să urcăm câțiva kilometri, pe un drumeag mizerabil, neasfaltat, cu pietre colțuroase, care ne obligă la viteza întâi. În sfârșit, bem apă de la o fântână adevărată, pe la mijlocul urcușului. O femeie în negru, cu un măgar, ia și ea apă și repetă un cuvânt – „Lisa” –, ca un fel de încuviințare. De jur împrejur, regiune pur agricolă, lanuri în care au intrat mașinile de secerat, doi cai păscând pe o miriște proaspătă, o altă femeie în negru, călărindu-și și ea măgarul – totul creionază impresia unui Sud profund, în care ne-am putea pierde. Lăsăm mașina la umbra unui roșcov și restul drumului

– vreo treizeci de minute – îl facem pe jos. Serpentinele ni se par ucigător de lente, aproape că simțim cum creierii ne ard, încât nu mai avem răbdare și o apucăm pe urmele unor nemți tineri care au luat-o pieptiș spre una din culmi. Paradoxal, efortul uriaș ne mai răcorește, îi ajungem din urmă, le aud foșnetul cataramelor pe cămașă, o fată, chiar în fața noastră, scâncește ușor la fiecare pas, ciulini uriași ne zgărie obraji, încălecăm peste zidurile vechii citadele – care a fost pe rând bizantină, cruciată, venețiană, turcească –, trecem pe lângă o nouă fântână (trebuie să fie izvorul Pirene, cel pe care Pegas, căutătorul de fântâni, l-a săpat cu copita, înainte de a fi fost domesticit de Belerofon) și iată-ne, la capătul unei cățărări de-a dreptul alpinistice, la suprafață, adică în cer. Priveliștea care se deschide în vale este nepământească. Suntem la aproape șase sute de metri și jos, brusc și neașteptat, se deschide o câmpie brăzdată de lanuri, ogoare și livezi multicolore, punctată de pomi monumentali, iar de o parte și de alta a câmpiei sunt două mări: în stânga Adriatica, în dreapta Egeea. Imagine de început de lume: două mări uriașe, ce par abia despicate (în clipa aceasta!) de o fâșie îngustă de pământ... De aici poți constata poziția senzațională pe care o deținea Corintul printre așezările Greciei. A fi, în același timp, port la două mări, a-ți trimite corăbiile către răsărit și către apus, a aștepta corăbiile altora spre a le vâmui sau transborda, iată privilegii care-ți pot schimba caracterul, care-ți pot crea o soartă artificială.

Și Corintul a avut o asemenea soartă. A făcut, bineînțeles, ceea ce făceau și alte polisuri: pescuit, construcții de corăbii, navigație, comerț, ceramică. Dar, cu timpul, situația geografică nu l-a cruțat, a devenit principalul centru de petreceri al Antichității. Pentru a economisi cele aproape două sute de mile pe care le reprezenta ocolul Peloponesului, corintenii au construit, peste istmul îngust de numai șase kilometri, un drum de tranzit; corăbiile erau suite pe niște căruțe cu roțile încastrate în fundamentul de piatră al *diolcos*-ului și, cu precauție, trase de la o mare la cealaltă. În răstimp, mateleții își iroseau solda în localurile orașului sau, cei mai mistici, în compania hierodulelor, preotesele Afroditei. Acestea, în număr de vreo mie, se bucurau de o educație specială, erau cultivate, unele chiar personalități culturale (celebra Lais), împărțindu-și viața între amorul profesionist și ofrandele la altarul zeiței. Celebritatea orașului era incontestabilă (dictonul latin *Non licet omnibus adire Corinthum* – Nu-i este oricui dat să vadă Corintul – tocmai la asta se referă), dar ea conținea un amestec de admirație și dispreț. Deși devenise cel mai bogat din Elada, Corintul nu era nici măcar invidiat de polisurile rivale. Atena și Sparta nu-l socoteau printre aliații de nădejde; Corfu, pe care-l fondase ca să fie o escală în drum spre Sicilia, s-a dezis la scurtă vreme de el. De altfel, nici Corintul însuși nu se grăbea să-și onoreze obligațiile patriotice. Pendularea lui, când de o parte, când